

Saamen kieli

Laskeskelin huvikseni, mitä kieliä ja kieliryhmiä Syktyvkarin kongressin kielitieteen jaosten esitelmissä käsiteltiin. Pelkästään itämerensuomalaisia kieliä käsiteltiin 75 esitelmässä, saamea seitsemässä, mordvaa kahdessatoista, maria kymmenessä, permiläisiä kieliä 42:ssa, ugrilaisia 44:ssä sekä samojedikieliä yhdessätoista (en laskenut mukaan niitä esitelmiä, jotka varmasti tiedän peruutetuiksi). Eri kielistä kärjissä olivat suomi (29), unkari (27), komi (20) ja viro (18).

Katsauksia

Saamen osuus on siis pienin. Osaksi tähän on syynä se, että Norjasta ei ollut paikalla yhtään saamen kielen tutkijaa. Seitsemän pelkästään saamea käsitelleen esitelmän ohella kahdessa muussa olivat esillä saamelais-karjalaiset tai -vepsäläiset kielelliset suhteet. Useimmat saamea käsitelleet olivat ensikertaisia kongressiesitelmöijä. Tältä kannalta saamen kielen tutkimuksen tulevaisuus näyttää siis hyvältä.

Saamen morfologiaa käsitelivät R. D. KURUTŠ Murmanskista ja JARMO ELOMAA Helsingistä. Kurutšin esitelmän aiheena olivat (kildinin)saamen verbien taivutusluokat. Hän luokitteli verbit a) johtamattomuuden, b) tavuluvun ja c) infinitiivimuodon konsonantiston perusteella. Ilmeisenä tavoitteena oli löytää kielen normittamista palvelevat käytännön taivutusmallit; Kurutšhan toimii kuolansaamen kirjallisen käytön kehittämisen parissa. Hänen termistönsä tuntui varsin epätäsmälliseltä, mikä tulikin puheeksi esitelmää seuranneessa keskustelussa. Kurutš esitti taululla myös pohjois- ja koltansaamen verbien taivutusmalleja, joita hän ei juuri kommentoinut ja joiden välitön todistusvoima kildininsaamen kannalta on varsin kyseenalainen. Epäilenpä, että jo kildininsaamen eri murteidenkin verbien taivutusluokkien suhteissa olisi vielä kosolti setvimistä (ainakin Šonguin murteen taivutustyyppit poikennevat osin Kurutšin esittämistä).

JARMO ELOMAA oli valinnut aiheekseen saamen yksikön illatiivin rekonstruoinnin ongelmat. Hän päätyi pitämään **sen*-illatiivia saamenkin kannalta **jen*-illatiivia alkuperäisempänä. Itämerensuomi saamen lähimpänä kielisukulaisena tukee sekin tätä käsitystä. **sen*-illatiivin syrjäytymistä **jen*-illatiivin tieltä on tukenut mm. *sârves* : *sâr'va* 'hirvas : hirvaan'-tyyppisissä sanoissa esiintyvä **sen*-jaksion kato. *vuollai-* ja *âk'tii*-tyyppiset adverbit ja postpositiot ovat olleet levittämässä **jen*-illatiivia **sen*-illatiivin tilalle. Elomaan mukaan ei merisaamen *jen*-illatiiviakaan voida pitää kantasaamen **jen*-illatiivisuffiksin reliktinä. Hänen mieles-

tään **sen*- ja **jen*-illatiivin vaihtelun voidaan nähdä myös yhteydessä siihen, että illatiivi on tuntomerkillinen muotoryhmä lokatiiviin verrattuna.

PEKKA ZAIKOV Petroskoista kiinnitti hänkin huomiota saamen paikallisijoihin esitelmässään («Karjalan ja saamen morfologiset yhtäläisyydet»). Hän näet mainitsi yhtenä karjalan ja saamen yhteisenä morfologisena piirteenä paikallissijoissa esiintyvän synkretismin (saamessa inessiivi-elatiivi ja karjalassa adessiivi-allatiivi). Muita Zaikovin esittämiä yhtäläisyyksiä ovat mm. substantiivien possessiivisen taivutuksen suppea käyttöala, vartalon vokaali- ja konsonanttivaihtelun morfologinen funktio sekä aineksiltaan erilaiset verbien persoonapäätteet preesensissä ja preteritissä (karjalassa tämä koskee vain varsinaiskarjalaa). Zaikovin havainnot ovat varteen otettavia, koska pohjoisitämerensuomen ja saamen välinen vuorovaikutus on muutenkin ilmeistä (mm. avartuvien diftongien synnyssä ja sanastollisesti). Pekka Zaikovin kandidaatinväitöskirja akkalansaamen kieliopista ilmestyyneen ensi vuonna kirjana. Aihehan on mitä kiinnostavin, ja Zaikovin jo ilmestyneet artikkelit tuosta tuntemattomimmasta saamen murteesta lupailivat hyvää.

Toinen saamen ja itämerensuomen yhtäläisyyksiä käsitellyt esitelmä oli petroskoilaisen N. G. ZAITSEVAN («Vepsäläis-saamelaisista sanastollisista vastaavuuksista»), joka perustui karjalan, vepsän ja saamen vertailevaa onomasiologista sanakirjaa varten kerättyyn aineistoon. Hän esitti kymmenisen vepsän ja saamen sanavertailua — tosin vain lukemalla ne nopeasti, vaikka kuulijat olisivat kaivanneet esimerkit taulusta tai piirtoheittimestä luettavakseen. Tässä muutama esimerkki, jotka ehdin poimia: vepsän *čuga* ~ *čoga* 'tuvan nurkka' — kildininsaamen *čogg* 'suppu, kärki'; vepsän *čim* 'reen sepavitsa' — kildininsaamen *čimm* 'ahkion emäpuun keula'; vepsän *čura* 'reuna, syrjä' — kildininsaamen *čarr* 'syrjä, raja' (varmistin sanat Zaitsevan—Mullosen vepsän sekä T. I. Itkosen koltan- ja kuo-

lansaamen sanakirjasta; kildininsaamen esimerkit on foneemistettu). Suuri osa vertailuista on ennen tunnettuja, ks. esim. Tunkelon Vepsän kielen äännehistoria s. 302—304. Zaitsevan mukaan kyseessä ovat ehkä saamelaiset substraattisanat vepsässä. Tuntuu liioittelulta puhua substraatista, koska usemmiten on kyse selvistä saamelaisista lainasanoista. Vielä perusteettomampaa on puhua Zaitsevan tavoin siitä, että vepsästä löytyisi nimenomaan »protosaamelaisia» sanoja. Itse hanke, saamen sekä karjalan ja vepsän sanastollisten kosketusten selvittely, on erittäin tervetullut, koska se voi tuoda kyseisten kielten ja kansojen esihistoriaan uusia näkökulmia.

»Protosaame» oli kahden esitelmän aiheena. G. M. KERT Petroskoista tarkasteli saamelaisten alkuperän omaperäisiä ja lainattuja aineksia. Hän eteni aina alkukantaisesta yhteisöstä alkaen ja käsitteli saamelaisten etnisten tuntomerkkien muotoutumista vaihe vaiheelta. Tässä esityksessä asetettiin kieli, kulttuuri ja rodulliset piirteet tukemaan »protosaamea». Kielellisiä substraattiaineksia Kert sanoi löytyvän runsaasti (mm. viitisensataa saamelais-samojedilaista sanaa). Ainoa sana, jonka hän mainitsi, oli pohjois- ja itäsaamessa esiintyvä *cæl'ket* 'sanoa', joka kuuluu muka alkuperältään tuntemattomaan substraattisanastoon. Kertin mukaan saamesta löytyy myös tunguusilainen substraattiaines. Omassa esitelmässäni pyrin arvioimaan »protosaamelaisten» elementtien luotettavuutta. Käsittääkseni Toivosen, T. I. Itkosen, N.-Sebestyénin ja Kertin esittämät substraattisanat ovat varsin kyseenalaisia, eikä saamesta löydy mitään kielellisiä todisteita »protosaamen» puolesta. Muun muassa Kertin mainitsema *cæl'ket* on varsin huono substraattiehdokas, koska sananalkuinen *c-* on todennäköisimmin syntynyt vasta kantasaamessa. Mistä tahansa uralilaisesta kielestä voitaisiin esittää vaihatta parisataa etymologiatonta tai vain lähisukukielissä tunnettua sanaa, joiden merkitykset vastaisivat esitettyjen saamen substraattisanojen merkityksiä. Loppujen

lopuksi »protosaamen» puolesta puhuu vain Virchowilta periytyvä jo vanhentunut käsitys saamelaisten ja muiden läntisten uralilaisten kansojen täydellisestä rodullisesta vastakkaisuudesta. Jos Kert on edelleen »protosaamen» kannalla, olisi toivottavaa, että hän esittäisi laajasti »protosaamelaisina» pitämänsä kielenaineukset. Keskustelua on nimittäin vaikea käydä, kun puhutaan sadoista sanoista, mutta esitetään vain yksi esimerkki.

Myös ENN ERNITS Tartosta etsiskeli saamelaisten taustaa varsin kaukaa. Hänen mukaansa löytyy huomattava määrä saamelais-tunguusilaisia sanastollisia yhtäläisyyksiä, joiden hän katsoi viittaavan siihen, että saamelainen kantakansa on peräisin Sajanin ja Altain seuduilta, josta myös ugrilaisten ja samojedien alkuperää on etsittävä. Ernits viittaa näkemyksiin, joiden mukaan on olemassa saamelais-ugrilais-samojedilaisia äänteellisiä, morfologisia ja sanastollisia yhtäläisyyksiä. Hän etsi lisäpontta käsityksilleen myös aineellisen ja henkisen kulttuurin alalta. Esitelmässään Ernits mainitsi vain kaksi saamen sanaa, joille hänen mukaansa löytyy selitys tunguusilaiskielistä: etnonymy *sabme* ja maastotermi *duoddâr*. Näille sanoille tunnetaan luotettavat etymologiset vastineet mm. suomesta (*hämä(läinen)* ja *tanner*), joten ne eivät todellakaan puhu saamelais-tunguusilaisen hypoteesin puolesta. Ernitsin esitelmän tiivistelmässä on mainittu kymmenen muuta saamen sanaa, joille muka löytyy tunguusilainen yhteys. Näistä kuutta on pidettävä jo saamenkin kannalta äärimmäisen epäilyttävänä tai mahdottomana: pohjoissaamen *bak'ká* 'kuuma; kuumuus' (vokaalikombinaatio on syntynyt vasta kantasaamessa), venäjänsaamen *noalle* 'ryömiä' (sana tunnetaan vain Genetzin aineistosta, ja T. I. Itkosen mukaan sen merkitys lienee väärä), pohjoissaamen *čuw'žâ* 'siika' ja *duov've* 'naaraslohi' (kalojen nimityksille ei yleensä näytä löytyvän kaukaisia vastineita; lisäksi jälkimmäinen sana on spesifinen ja erittäin suppealevikkinen), pohjoissaamen *budda* 'kives' (varsin suppealevikkinen) sekä pohjoissaamen (Friis)

Katsauksia

ballem 'noitarummun lyöntivasara' (luulajan- ja turjansaame viittaavat ensi tavun tummaan *â*:han, jolloin sanaa tuskin voidaan verrata esitettyyn tunguuskielten sanaan).

Upsalalainen HAKAN RYDVIING tarkasteli esitelmässään Euroopan kielikartaston valmistelutyön merkitystä saamen dialektologian tutkimukselle. Saamen murre- ja kielijaottelu on tähän mennessä perustunut äänneopillisille ja morfologisille kriteereille. Rydvingin mielestä on myös sanastolliset kriteerit otettava huomioon. Hän mainitsi esimerkkinä mm. sen, että luulajan- ja uumajansaameen rajoittuvan alueen sanastolliset yhtäläisyydet ovat huomattavammat kuin fonologiset ja morfologiset. Tätä seikkaa onkin ollut tähän mennessä vaikea arvioida, koska piitimen- ja uumajansaamen olemassa olevat sanakirjalähteet ovat vaatimattomat. Onkin varsin tärkeää tarkastella systemaattisemminkin sitä, miten hyvin saamen sanastolliset sekä äänteellis-morfologiset isoglossit vastaavat toisiaan. Rydving korosti valtiollisten rajojen ja sanastollisten isoglossien yhtenevyyttä mm. koltan- ja luulajansaamen sisällä. On kylläkin pidettävä mielessä, että nykyisten valtionrajojen ja murrerajojen yhteys on usein monen tekijän summaa: väestön siirtyminen, yhdistävät ja erottavat luonnonolot, kultturivaikutus, uskonto, elinkeinot jne. ovat olleet vuorovaikutuksessa sekä kielellisen että hallinnollisen tilanteen kanssa. Rydvingin esitelmä osoitti, että saamen sanaston tutkimus voi merkittävästi täydentää käsitystämme saamen kieli- ja murrejaosta. Tässä Euroopan kielikartasto -hanke näyttää olevan oiva virikkeiden tuoja.

Minulle aiheeltaan kaikkein vierain saamea käsitelleistä esitelmistä oli pariisilaisen MARIE-MADELEINE JOCELYNE FERNANDEZIN »Towards an enunciative theory of word order in the Fenno-Scandinavian communicative area: panchronic examples of Sámi dialogues». Fernandez tarkasteli kysymyksen ja vastauksen sanajärjestykseen liittyviä ongelmia pohjoissaamelaisen dialogiaineiston valossa. Sana-

järjestykseen vaikuttavat mm. ilmauspartikkelit (enunciative particles), jotka ovat olennaisia syntaktisten yksikköjen järjestämisessä puheeksi. Fernandezin mukaan saame on prosodian, ilmauspartikkelien ja sanajärjestyksen kannalta notkeampi kuin suomi tai ruotsi. Tämä johtuu erityisesti siitä, että saamessa suullinen traditio on ollut merkittävämpi kuin monipuolisen viestinnän välineiksi kehittyneissä kielissä.

Syhtyvkarin kongressi tarjosi siis varsin suppean ja kirjavan katsauksen saamen kielen tutkimukseen. Ei olekaan outoa, että kuulin useankin osanottajan toivovan saamen kielen ja kulttuurin tutkijoiden kansainvälistä symposiumia.

JUHANI LEHTIRANTA

